

REFLECTEREN OP CULTUUR TIJDENS SCHOOLUITWISSELINGEN

Een model voor cultuurreflexief leren

Internationale schooluitwisselingen worden in het onderwijs vaak als dé mogelijkheid gezien om (inter)cultureel leren bij leerlingen te bevorderen, een centraal doel in de voorstellen van Curriculum.nu bij de vreemde talen. Maar hoe pak je dit aan? Een recent ontwikkeld analysemodel voor cultuurreflexief leren kan docenten helpen om opdrachten en taken voor (inter)cultureel leren te ontwerpen en te evalueren.

SUZANNE IMMERS, DORIS ABITZSCH & SABINE JENTGES

Binnen het vreemdetalenonderwijs worden internationale schooluitwisselingen vaak beschouwd als dé ideale leeromgeving voor de bevordering van interculturele leerprocessen. Een uitwisseling biedt leerlingen niet alleen de gelegenheid om kennis te maken met sprekers van de vreemde taal en hun taalvaardigheden te ontwikkelen. Een uitwisseling maakt ook (inter)culturele leerervaringen en persoonlijke ontwikkeling mogelijk.

Volgens Nuffic, de Nederlandse organisatie voor internationalisering in het onderwijs, bieden internationale uitwisselingen scholieren de mogelijkheid om andere talen en culturen te leren kennen. Daarnaast dragen uitwisselingen bij aan het vermogen om op basis

van specifieke houdingen en handelings- en reflectievaardigheden effectief en adequaat te kunnen deelnemen aan interculturele situaties. Leerlingen krijgen dus de mogelijkheid om hun interculturele competentie (verder) te ontwikkelen – een competentie die door toenemende globalisering en internationale samenwerking vaak als kerncompetentie wordt gezien. Ook de actuele leerplanontwikkelingen rondom Curriculum.nu laten de hoge maatschappelijke waarde van intercultureel onderwijs zien door taal- en intercultureel bewust communiceren een belangrijkere rol toe te schrijven in de nieuwe curriculumontwerpen.

Tijdens een uitwisseling is er echter niet automatisch sprake van een intercultureel leerproces, en het is ook nog eens bijzonder moeilijk om leerprestaties

Foto: Tom van Limpt

en -ontwikkelingen op dit gebied zichtbaar te maken. Bovendien wordt binnen het Duitstalige onderzoeksgebied de interculturele benadering vaak bekritiseerd, omdat deze met name gebaseerd is op een vergelijking tussen de eigen cultuur en de andere, 'vreemde' cultuur. De term *intercultureel*, die verwijst naar het bemiddelen *inter* ofwel *tussen* culturen, lijkt in een samenleving die gekenmerkt wordt door diversiteit niet langer gepast. In plaats van deze term spreekt men van *cultuurreflexief* leren. Hoewel dit nieuwe concept in eerste instantie aansluit op het concept van intercultureel leren, houdt cultuurreflexie meer in dan een succesvolle interactie tussen twee culturen en de vergelijking van de eigen en de andere cultuur. Het gaat er vooral om leerlingen aan te moedigen vanuit verschillende perspectieven na te

denken over hun begrip van cultuur, met als doel zich bewust te worden van hun eigen culturele handelings- en interpretatiepatronen en die van hun communicatiepartners. Dit vraagt diepgaande reflectie van de leerlingen, die bijdraagt aan hun persoonsvorming en verder gaat dan het vormgeven van effectieve communicatie.

Intercultureel versus cultuurreflexief

Om de doorontwikkeling van het concept *intercultureel* naar het meer omvattende concept *cultuurreflexief* leren te illustreren, nemen we een gebruikelijke taak in gedachte die voorafgaand aan een uitwisseling aan leerlingen wordt gegeven: *Je partners willen jou erg graag leren kennen. Neem daarom een kort filmpje op van jezelf waarin je een dag uit je leven laat zien.* Nadat de filmpjes zijn gemaakt, naar

Wer bin ich? Wer bist du? (individueel) (als Gast/als Gastgeber)

Deine Austauschpartner und -partnerinnen wollen dich gern kennenlernen. Dazu nimmst du ein kurzes Video von dir auf, in dem du ihnen einen Tag aus deinem Leben zeigst.

Vorbereitungsaufgabe: Überlege dir, was du deinen Austauschpartnern alles zeigen möchtest und warum. Was könnte für sie interessant sein und warum glaubst du das?

Bitte beantworte volgende Fragen, nachdem du das Video aufgenommen hast.

1. Wo und an welchem Tag ist das Video gemacht? Was zeigst du aus deinem Leben?
2. Warum hast du dich dafür entschieden, dies zu zeigen?
3. Was zeigst du alles nicht, aber könnte dennoch wichtig für deine Austauschpartner sein?
4. Welche Fragen könnten deine Austauschpartner haben, nachdem sie dein Video gesehen haben?

Bevor der Austausch stattfindet, schaust du dir eines der Videos deiner Austauschpartner an. Beschreibe das Video kurz und beantworte folgende Fragen.

1. Wo und an welchem Tag ist das Video gemacht? Was wird alles gezeigt?
2. Wie sieht ein Tag aus dem Leben deines Austauschpartners aus?
3. Vergleiche einen Tag aus deinem Leben mit einem Tag aus dem Leben deines Austauschpartners. Welche Gemeinamkeiten und Unterschiede erkennst du? Woran erkennst du sie und waarom glaubst du, dass es sie gibt?
4. Was möchtest du noch alles von deinem Austauschpartner erfahren? Was möchtest du ihn/sie noch fragen? Nimm deine Fragen mit in den Austausch!

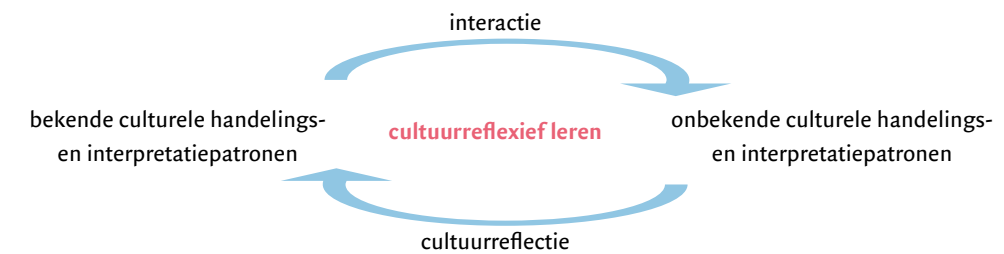
Kader 1. Voorbeeldopdracht: met elkaar kennismaken voor een eerste uitwisseling. Deze en andere opdrachten zijn te vinden op de projectwebsite <vlt.nl/nachbar> onder het kopje 'eMMA'

de partners zijn verzonden en hun video's zijn ontvangen en bekeken, zou een gebruikelijke opdracht zijn: *Vergelijk een dag uit jullie leven met een dag uit het leven van jullie uitwisselingspartners. Welke overeenkomsten en verschillen zien jullie?* Dit voorbeeld laat zien hoe aan de ontwikkeling van interculturele competentie vaak wordt gewerkt. Deze taken vragen echter niet meer van de leerlingen dan een puur vergelijkende beschrijving. Of dit kan worden gebruikt om culturele handelings- en interpretatiepatronen ter discussie te stellen, hierop te reflecteren én leerlingen ervan bewust te maken, is de vraag, want alleen vergelijken leidt niet automatisch tot reflectie en bewustwording.

Het is belangrijk dat leerlingen door adequate vragen en taken tot een zo hoog mogelijk niveau van kritische reflectie kunnen komen. In kader 1 staat een vergelijkbare, maar meer expliciete en gedetailleerd geformuleerde taak die door middel van een aantal aanvullende vragen juist dit beoogd proces van reflectie en bewustwording wil bevorderen. Door de reflectie in tussenstappen op te splitsen en leerlingen uit te dagen over hun eigen dagelijks leven na te denken, maar ook over het dagelijks leven van hun uitwisselingspartners en wat voor hen interessant zou kunnen zijn om te zien kan een eerste stap worden gezet naar cultuurreflexief leren.

Wat is cultuurreflexief leren dan eigenlijk?

Cultuurreflexief leren om (inter)cultureel bewust te kunnen communiceren, houdt in dat culturele handelings- en interpretatiepatronen niet alleen worden benoemd, maar ook in hun context worden besproken en er kritisch op wordt gereflecteerd. Op deze manier worden leerlingen zich bewust van hun eigen denken en handelen en het denken en handelen van hun partners. Zij ontwikkelen zodoende hun reflectieve vaardigheden. Cultuur-

Kader 2. Het cultuurreflexieve leerproces

reflexief leren is procesmatig en handelingsgericht, aangezien de bekende culturele patronen van handelen en interpreteren door de ontmoeting met onbekende handelings- en interpretatiepatronen worden opgeschud en in twijfel getrokken. In dit proces (zie kader 2) wordt culturele reflectie gestimuleerd door input van onbekende culturele patronen, bijvoorbeeld door verwarring over situaties die in eerste instantie vreemd en onbegrijpelijk lijken of verwachtingen die niet worden waargemaakt.

Dergelijke situaties komen regelmatig aan de orde tijdens schooluitwisselingen. Door dit soort onbekende, soms ook verwarrende input worden de bekende patronen getoetst en zo nodig bijgesteld, zodat deze verder kunnen worden ontwikkeld. Wanneer Duitse en Nederlandse leerlingen bijvoorbeeld gezamenlijk een opdracht moeten uitvoeren, stuiten ze regelmatig op verschillen in aanpak. Dit kan leiden tot een zogenoemde productieve storing, waarbij leerlingen zijn genoodzaakt om een voor alle partijen acceptabele oplossing te zoeken.

Cultuurreflexief leren is een continu proces dat zich keer op keer herhaalt. Op deze manier wordt ook het reflectievermogen continu doorontwikkeld. Het is overigens geen eenvoudig proces, dat ook niet altijd soepel verloopt. Het is gewoonweg niet makkelijk om andere handelings- en interpretatiepatronen te accepteren, laat staan deze te begrijpen.

Nachbarsprache & buurcultuur

Het in de Duits-Nederlandse Euregio Rijn-Waal uitgevoerde Interregproject *Nachbarsprache & buurcultuur** (zie Jentges & Sars, 2019, en <www.ru.nl/nachbarsprache>) heeft tot doel vakoverstijgende uitwisselingen te bevorderen. Uitwisselingen worden zo vormgegeven dat er een gemeenschappelijk leerproces ontstaat waarin

leerlingen van en met elkaar leren. De sinds 2017 opgedane ervaringen uit het project laten zien hoe belangrijk schooluitwisseling voor de betrokken docenten is en hoeveel de deelnemende leerlingen van de uitwisselingen kunnen leren.

Tegelijkertijd blijkt ook dat een schooluitwisseling geen wondermiddel is voor het verwerven van interculturele competenties, cultuurreflexiviteit of persoonlijkheidsvorming. Wel kunnen schooluitwisselingen bijdragen aan de bovengenoemde doelstellingen als aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Deze voorwaarden zijn bijvoorbeeld een intensieve en reflectieve voorbereiding op de uitwisseling én een evaluatie ervan met ruimte voor diepgaande reflectie. Daarnaast helpt het als een langer verblijf of herhaaldelijke ontmoetingen aan beide kanten worden georganiseerd en dat de inhoud van de uitwisseling aansluit bij de belevingswereld van de deelnemende leerlingen door (universele) onderwerpen te kiezen die in het dagelijkse leven van belang zijn voor de leerlingen en hen bewustmaken van verschillende perspectieven. Als essentiële voorwaarde voor een succesvolle uitwisseling geldt bovendien de intensieve begeleiding van de leerlingen en de sturing van de reflectie voor, tijdens en na afloop van de uitwisseling.

Een analysemodel voor cultuurreflectie

Om de activiteiten van het project *Nachbarsprache & buurcultuur* te evalueren en om het maken van nieuwe opdrachten te stimuleren, hebben we een analysemodel ontwikkeld voor cultuurreflectie. Dit model geeft zicht op hoe je cultuurreflexief leren kunt bevorderen. Het is ontwikkeld op basis van verschillende theoretische concepten, waaronder het Model of Cultural Understanding van Byram en Porto (2016).

Het model (zie kader 3) kent vier hoofdcategorieën die steeds een andere combinatie van reflectiedoel en perspectief aangeven. Zo is er bij categorie 1 sprake van reflectie op eigen culturele handelings- en interpretatiepatronen vanuit het eigen perspectief, terwijl in bijvoorbeeld categorie 3 de nadruk ligt op reflectie op culturele handelings- en interpretatiepatronen van uitwisselingspartners vanuit het perspectief van die partners.

Binnen elke categorie zijn er tevens indicatoren (gebaseerd op Bräuer & Keller, 2013) die het niveau van reflectie aangeven en die oplopen van het beschrijven en documenteren van de uitwisselingservaring tot het analyseren en evalueren ervan en het plannen van nieuwe activiteiten. Als we terugkijken naar de opdracht uit kader 1, dan zien we bijvoorbeeld dat deze taak al tijdens de voorbereidende fase reflectie op eigen culturele patronen niet alleen vanuit eigen perspectief (categorie 1) maar ook vanuit het perspectief van de uitwisselingspartner vraagt (categorie 4), namelijk door

vragen als: *Warum hast du dich dafür entschieden, dies zu zeigen? Was zeigst du alles nicht, aber könnte dennoch wichtig für deine Austauschpartner sein? Welche Fragen könnten deine Austauschpartner haben, nachdem sie dein Video gesehen haben?* Het tweede deel van de opdracht, de reflectie op het bekeken filmpje, richt zich wederom op de culturele patronen van de uitwisselingspartners vanuit eigen perspectief (categorie 2), met name de laatste vraag: *Was möchtest du noch alles von deinem Austauschpartner erfahren?*

Verslaggevers

Nog een voorbeeldopdracht: een taak waarin leerlingen tijdens de uitwisseling als reporter op zoek gaan naar antwoorden op vooraf bedachte vragen over hun uitwisselingspartner en haar/zijn leven (zie kader 4). In deze opdracht worden zij aangemoedigd om vanuit verschillende perspectieven naar hun vragen te kijken, doordat ze bijvoorbeeld moeten bedenken hoe hun uitwisselingspartners en zichzelf de vragen zouden beantwoorden en na

	categorie 1	categorie 2	categorie 3	categorie 4
	Reflectie op: • eigen culturele handelings- en interpretatiepatronen • vanuit eigen perspectief	Reflectie op: • culturele handelings- en interpretatiepatronen van uitwisselingspartner(s) • vanuit eigen perspectief	Reflectie op: • culturele handelings- en interpretatiepatronen van uitwisselingspartner(s) • vanuit perspectief van uitwisselingspartner	Reflectie op: • eigen culturele handelings- en interpretatiepatronen • vanuit perspectief van uitwisselingspartner
indicator 1	de culturele handelings- en interpretatiepatronen worden <i>beschreven</i> en met betrekking tot de uitwisselingservaring <i>gedocumenteerd</i>			
indicator 2	de culturele handelings- en interpretatiepatronen worden <i>geanalyseerd</i> en <i>geïnterpreteerd</i>			
indicator 3	de culturele handelings- en interpretatiepatronen worden <i>geëvalueerd</i> , doordat deze met verwachtingen worden vergeleken en op basis van erkende criteria worden beoordeeld			
indicator 4	als gevolg van de opgedane ervaring worden nieuwe activiteiten en handelingsalternatieven <i>gepland</i> en bestaande culturele handelings- en interpretatiepatronen <i>uitgebreid</i> (of ter discussie gesteld, herzien en zo nodig aangepast)			

Kader 3. Analysemodel voor cultuurreflexief leren. Het model kan worden ingezet als in de opdrachten de uitwisselingservaring van de leerlingen centraal staat en een reflectie op deze ervaring en het eigen cultureel handelen plaatsvindt. Dit geldt zowel bij een gebruik als analyse-instrument als ook bij gebruik van het model in de vorm van ontwikkelprincipes. Voor meer informatie, zie het volledige model in Immers (2020, p. 72–73)

afloop na te gaan in hoeverre de antwoorden overeenkomen met of verschillen van hun eerdere verwachtingen.

De voorbereidende taken (1) en (2) van de opdracht komen overeen met categorie 2 in het analysemodel. Leerlingen kijken dus vanuit eigen perspectief naar de culturele patronen van de uitwisselingspartners. In de afsluitende taken doorlopen leerlingen vanuit verschillende perspectieven stap voor stap verschillende niveaus van reflectie (zie verwijzingen in kader 4 naar het analysemodel): van beschrijven via analyseren en evalueren naar vooruitkijken.

Tot slot

De voorgestelde opdrachten, die het cultuurreflexieve leren kunnen bevorderen en die tijdens een uitwisseling ingezet kunnen worden om dit proces te begeleiden, zijn niet alleen in de uitwisselingspraktijk toepasbaar, maar zouden ook in de les ingezet kunnen worden om leerlingen vanuit verschillende perspectieven over cultuur te laten reflecteren. Het analysemodel kan helpen om taken die reeds voorhanden zijn te analyseren en aan te passen én ook bij de ontwikkeling van nieuwe taken. Op deze manier kan in de lessen moderne vreemde talen en daarbuiten worden bijgedragen aan de ontwikkeling van taal- en cultuurbewust communiceren van leerlingen. ■

Dit artikel is gebaseerd op de afstudeerscriptie *Kulturreflexives Lernen im Schüleraustausch* van Suzanne Immers, die hiermee de tweejarige master *Duitse taal en cultuur: Educatie en communicatie aan de Universiteit Utrecht* afsloot. Met deze scriptie won zij de Gerard Westhoff Taaldidactiefprijs 2020.

NOOT

* Het project wordt beheerd door de universiteiten van Nijmegen en Duisburg-Essen en wordt gefinancierd door de Europese Unie, de deelstaat Noordrijn-Westfalen, de provincie Gelderland en de Taalunie.

LITERATUUR

- Bräuer, G., & Keller, S. (2013). Elektronische Portfolios als Katalysatoren für Studium und Lehre. In B. Koch-Priewe, T. Leonhard, A. Pineker, & J. Störtländer (Red.), *Portfolio in der LehrerInnenbildung: Konzepte und empirische Befunde* (p. 265–276). Klinkhardt.
- Byram, M., & Porto, M. (2016). *New perspectives on intercultural language research and teaching: Exploring learners' understanding of texts from other cultures*. Taylor & Francis.
- Immers, S. (2020). *Kulturreflexives Lernen im Schüleraustausch: Die Möglichkeiten von kulturreflexivem Lernen im Schüleraustausch durch den Einsatz von Portfolios am Beispiel des Projekts 'Nachbarsprache & buurcultuur' und des 'eMMA-Portfolios'* [Masterscriptie, Universiteit van Utrecht]. <https://www.universiteitiden.nl/binaries/content/assets/customsites/expertisecentrum-moderne-vreemde-talen/scriptieprijs/2020/kulturreflexives-lernen-im-schuleraustausch.pdf>
- Jentges, S., & Sars, P. (2019). 'Nabijheid benutten' in het leerproces: Het project *Nachbarsprache & buurcultuur*. *Levende Talen Magazine*, 106(4), 13–16.

Austauschreporterinnen und -reporter gefragt! (Partnerarbeit) (als Gast)

Austausche sind aufregende Ereignisse und ihr habt bestimmt tausend brennende Fragen an eure Austauschpartnern und -partnerinnen. Als Reporterteam geht ihr während des Austausches euren Fragen nach.

Vorbereitungsaufgabe: Was möchtet ihr alles über eure Austauschpartner und das zu besuchende Land, die zu besuchende Stadt oder Schule erfahren?

- Überlegt euch 3-5 Fragen und notiert diese. Besprecht eure Fragen und wählt die 3 für euch interessantesten Fragen aus.
- Wie würdet ihr eure Fragen selbst beantworten?
- Was erwartet ihr: Wie werden eure Austauschpartner eure Fragen beantworten?

Während des Austausches: Interviewt am Austauschstag 3 verschiedene Austauschbeteiligte, die eure Fragen beantworten sollen. Ihr könnt selbst entscheiden, wen ihr interviewen möchtet!

Nachbereitungsaufgabe: Bitte beantwortet folgende Fragen.

- Beschreibt die Interviewergebnisse: Welche Antworten habt ihr bekommen? (categorie 3; indicator 1: beschrijven)
 - Wie unterscheiden sich die Antworten der drei Interviewten? Worin stimmen sie überein? (categorie 3; indicator 2: analyseren)
 - Stimmen die Antworten der interviewten Austausch-partner mit euren Erwartungen und eigenen Antworten überein? Was hattet ihr vorab erwartet, was nicht? Was hat euch überrascht? (categorie 2; indicator 3: evaluieren)
- Beantwortet eure Fragen jetzt mithilfe der Antworten, die euch eure Austauschpartner gegeben haben.
- Welche Schlüsse könnt ihr ziehen? Welche Erkenntnisse nehmt ihr mit in den nächsten Austausch? (categorie 1, 2 en 3; indicator 4: plannen)

Präsentiert eure Interviewergebnisse. Zur Präsentation habt ihr verschiedene Möglichkeiten: Videoclip, PowerPoint-Präsentation, Blog, Digitales Poster.

Kader 4. Voorbeeldopdracht: verslaggever van de uitwisseling